

Ambivalenciák filozófusa

Új könyv Descartes-ról

A nyolcvanas évek végétől felgyorsult a filozófia iránti érdeklődés hazánkban. Az eladdig jórészt marxista tendenciák helyett a „polgári” filozófia is teret nyert: az oktatásban, a könyvkiadásban, az akadémiai és egyetemi fórumokon egyre inkább a korábban mellőzött gondolkodókra (és gondolataikra) kezdtek koncentrálni. Jelenleg, a kilencvenes évek vége felé azonban már könnyebben átlátható e parciális „szellemi rendszerváltás” néhány csapdája.

Az, hogy az évekig csupán nehezen hozzáférhető tudásanyag hirtelen közkinccsé válik, még nem szavattol a megértésmódok ugyanilyen gyors átalakulásáért. A primer szövegek elérhetősége nem minden esetben esik egybe a feldolgozás minőségével és egyáltalán a megfelelő interpretációval. Ezért lehet örvendetes egy-egy olyan könyv megjelenése, amely ezt a dilemmát éppenséggel az újraértésben kívánja feloldani.

Boros Gábor Descartes-monográfiája – túlzás nélkül állítható – hiánypótló munka. Hiánypótló egyfelől, mert a filozófiatörténet eme klasszikusáról kevés olyan írás láttott napvilágot, amely kellően körültekintő módon tárgyalta volna a francia filozófus életművét, beleértve a tekintélyes mennyiségű (külföldi) szakirodalom ismeretét is. Hiánypótló továbbá, mert a monografikus vállalkozások terén – főképp a bölcséletben – jó néhány fehér foltunk van. Rendelkezésünkre áll például megbízható Kant-, Fichte- és Heidegger-monográfia – és persze e magyar szerzőktől származó műveken kívül több kiváló idegen nyelvű könyv fordítása –, viszont máig adós a tudományos közélet használható és teljes Hegel-interpretációval (Lukács György könyve csak a filozófus korai szakaszával foglalkozik). Eddig René Descartes életműve is e fehér foltok közé tartozott, s kiváltképp azért kell örömmel fogadnunk Boros Gábornak a kartezianus filozófiát elemző vállalkozását, mert személyében olyasvalaki szavattol e kísérlet sikeréért, aki korábbi fordításaival, folyóiratbeli publikációival vagy akár Spi-

noza-könyvével mintegy körülhatárolta mindazon lehetséges kérdéseket, amelyeket a 17–18. század filozófiatörténeti korszakának adekvát módon feltehetünk.

Boros nem hagy kétséget afelől, mely szempontok alapján közelít Descartes filozófiájához, már az előszóban felvázolja azt a két módot, ahogyan véleménye szerint a francia bölcselő rendszerében tájékozódni lehet. Választása Descartes gondolkodói fejlődésének bemutatására esik, amiben az a fontos kitétel rejlik, hogy ez esetben az elemzőnek az Elmélkedések az első filozófiáról című művet kell végpontként megneveznie. Ez a döntés pedig, amely szerint a „metafizikai főmű” nem a hazánkban is több vonatkozásban előszeretettel emlegetett Értekezés a módszerről lenne, s ez a hangsúlyáthelyezés már megteszi az első lépést az öröklött preferenciák felülvizsgálatában. Ezáltal jut mindinkább szóhoz az a nézet is, amely a kartezianizmus jegyeit nem kizárólag az Értekezés népnyelvi formájából, az itt megfogalmazott cogito-argumentumból, vagy az itt tetten érhető magabiztos újításból eredezteti, hanem sokkal inkább törekszik annak a kontinuitásnak a felmutatására, amely ha részleges is, de nem tekinti Descartes-ot – merőben történetietlenül – a modernitás mindent elsöprő módon megalapozó atyjának. Amennyire köztudott a (főként Étienne Gilson munkássága nyomán kibontakozó) filozófiatörténeti szakirodalomban, annyira ismeretlen, illetve elhallgatott tény sok reflexióban a hatástörténeti folyamat, melynek Descartes is résztvevője, s nem pedig elindítója. Boros éppen ennek a történeti

kontinuumnak a rekonstruálására törekszik, amikor bevezetésképpen Descartes-ot mint az ambivalenciák filozófusát mutatja be. Az évszázadok különféle interpretációi után, melyek rendre megalkották saját Descartes-jukat, Boros olyképpen vet számot az újkor eme nagy gondolkodójával, hogy annak felépése valóban paradigmaváltásnak bizonyuljon, ám úgy, mint „akinek vitathatatlan nagysága nem egységes rendszert teremtő munkásságából fakad, hanem ellenkezőleg, abból, hogy megpróbálta végiggondolni és kibékíteni az egymással a korábban jelenlévő, egymásnak több ponton is ellentmondó gondolati lehetőségeket.” Így válhat Boros Descartes-értelmezésében központi gondolatá tudomány (fizika és matematika) és metafizika, vallás és tudomány (esetleg hit és tudás), illetve a filozófiai és társadalmi szerepvállalás kettősége. Ennek a kettőségeknek az alátámasztására folyamodik Boros az újkor történeti metszetének felvázolásához, amelyben éppenséggel a metszetjelleg elégtelensége mellett érvel. Konklúziója szerint az újkor-

ként ismert korszak filozófiatörténeti szempontok alapján (is) sokkal összetettebb formáció, mintsem azt a pozitivisták és a szellem-történeti oppozicionális struktúrák leírni szándékoztak. Boros ugyanakkor nem felszámolni kívánja a hagyományosnak is tekinthető szembenállásokat, hanem problematizálja azokat: a modernitás mindent elsöpítő újszerűsége helyett az újkor átmenetiségét hangsúlyozza, visszahelyezve a korszakot a historicitás folyamat-együttesébe.

Amennyiben a korszak alapvetően átmenetinek tekinthető, annyiban annak – megint csak szellem-történeti kategóriát alkalmazva – reprezentatív személyisége is változó ten-

denciák közepette lesz megérthető. Boros arra próbálja rávezetni olvasóját – akit egyben a nagy gondolkodó értelmezőjének is tekint, hogy az ne a kritikátlan elfogadás szintjén tegyen kísérletet a Descartes-i életműnek e könyvben bemutatandó befogadására, hanem kísérelje meg újrendezni azokat abban a labilis térben, melynek kialakulásáért a filozófiai rendszer összetett volta felelős. Éppen ezért javasolja a monográfia szerzője, hogy „ne Descartes pszichológiai alkát kutassuk, hanem lássuk be, hogy minél élelméljűbb és minél következetesebb gon-

dolkodó volt, annál nehezebben tudott ellentmondások nélkül összeilleszteni két gondolkodási trendet, melyek különböző forrásból fakadtak ugyan, de egyformán hatalmukba akarták keríteni gondolkodását.” Ebben a meglehetősen plasztikus javaslatban, mikor is Boros hitet tesz amellett, hogy Descartes nem teremti a hagyományt, hanem részese annak, s a két pólus, melyek összebékítésének – *horribile dictu* – kudarcát hivatott a karteziánus filozófia megjeleníteni: a val-

---

*Descartes nem teremti
a hagyományt, hanem részese annak,
s a két pólus, melyek összebékítésének
– horribile dictu – kudarcát hivatott
a karteziánus filozófia megjeleníteni:
a vallásos nevelés körébe tartozó
értelmezési keret, világszemlélet, a
nyelvi
és logikai felfogás skolasztikus
hagyománya, illetve
a matematikai
és természettudományos törekvések,
eredmények
és az ezek által generált világgép-
kezdemények.
E pólusok között kívánja Boros
Descartes-ot elhelyezni.*

---

lások nevelés körébe tartozó értelmezési keret, világszemlélet, a nyelvi és logikai felfogás skolasztikus hagyománya, illetve a matematikai és természettudományos törekvések, eredmények és az ezek által generált világgép-kezdemények. E pólusok között kívánja Boros Descartes-ot elhelyezni. Ez a radikális értelmezés persze csak a tekintetben helyes interpretációja mind Descartes munkásságának, mind Boros Gábor Descartes-könyvének, ha a karteziánus „újítás” radikalizmusát nem a hagyománytörténetből kiragadva, homogén és prestabilizált értékképzetek és/vagy logikai funkciók men-

tén, hanem annak folyamatszerűségében kívánja vizsgálni.

Abban a kísérletben azonban, amelyben Descartes-ot „megszabadítjuk” mindazon címetől, amelyeket a (filozófia)történet érdemtelenül ítelt neki oda, s amelyben a nagy gondolkodó igazibb megértéséhez juthatunk, talán nem alaptalan feltenni a kérdést: mi szervezi az újraértés folyamatait jelen esetben? Annyit mindenesetre már megtapasztaltunk, hogy e kísérlet számos ponton igen csak erőteljesen reflektál egy többirányú és több összetevőjű történetkonceptióra. Megjegyzendő továbbá, hogy ami az előbbi kérdésben – ezen a tapasztalaton túl – benne rejlik, az talán nem is feltétlenül e monográfiának szól, hanem sokkal inkább egy filozófia-történeti hermeneutikai hagyománynak. A kornak és Descartes-nak sajátos kapcsolatát boncolgató interpretáció ugyanis a filozófia-történeti rekonstrukció módszere alapján teljesíti választott feladatát, feltárva egyrészt az eredetinek vélhető összefüggéseket, melyek a gondolatok és az azokat alátámasztó érvek köré csoportosulnak, másrészt pedig megtisztítani igyekszik ezt a „helyesebb” elgondolást több olyan „félreértéstől”, amelyek jobbra a mindenkori interpretátor előítéletei alapján váltak a – tagadhatatlanul sokszínű – Descartes-kép alkotó elemeivé. S jöllehet a filozófiai szövegeknek általában másféle státuszt tulajdonítanak, mint mondjuk a jogi vagy irodalmi szövegeknek, a kérdések évszázadokon átívelő gazdagsága, és az erre épülő értelmezések még gazdagabb közege nem igazán győzheti meg a tájékozott és tájékozódni vágyó olvasót, hogy a rekonstrukció bármiféle alapon nyugvó objektivitása megvalósítható lenne.

Itt talán túlléptünk azokon a pontokon, amelyek szorosan véve Descartes-hoz és a

monográfiához tartoznak, ám a modernitás hajnalának gondolkodója éppen azért van fontos pozícióban, mert ha rávilágítunk korának számunkra előálló és általunk felállítható ismerveire, problémáira, saját filozófiája mint egyfajta (ön- és világ)értelmezési művelet eredménye – vagy sokkal inkább folyamata – maga ad példát az újraélesztésre. Descartes munkásságát immár nem a „semmiből teremtés” avagy a „radikális új megalkotása” címkéivel kell ellátnunk, hanem be- és felismerve az újban fellelhető régi elemeket, ezekben mint az adottságokhoz mérhető megoldási lehetőségeket mérlegeljük. (Ezt – mint látjuk – e monográfia sok helyütt kifejezett célként tünteti fel!) Napjainkban egyre több olyan szöveg olvasható (magyarul, valamint magyar szerzőktől), amely kiváló példája ennek a hermeneutikának s minthogy java részben Boros munkája is ilyen, könyvét mindenképpen elolvasásra javasoljuk, legyenek olvasói akár filozófiában jártasak, akár csak az általános művelődés szintjén érdeklődők, vagy netán a korszakkal szellemtörténeti, illetve természettudomány-történeti szempontból foglalkozók. E monográfia alapos munka, s amellet, hogy megkerülhetetlen szerzők megkerülhetetlen írásaira támaszkodik, azokat helyesbíti, sőt azokkal vitába is száll, képes egy átfogó területen olyan úttörő vélemény megfogalmazására, amely nemcsak kiegészíti az amúgy is irdatlan mennyiségű szakirodalmat, de némely tekintetben annak iránymutató fordulata is lehet.

BOROS GÁBOR: *René Descartes*. Áron, Bp., 1998.

Bednánics Gábor